

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 20 (2022)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.20.20

Grzegorz Gmiterek

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0002-5692-1824

Anna Jawor

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0001-8096-849X

Urszula Markowska-Manista

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0003-0667-4164

Jadwiga Woźniak-Kasperek

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0002-1600-3914

Polskie biblioteki publiczne w obliczu wyzwań dotyczących migracji z Ukrainy. Propozycja metodologii badań

Wstęp

Integracja cudzoziemców przybywających do Polski to temat, który w ostatnich miesiącach pojawia się często w przestrzeni publicznej. Jeszcze do niedawna (przed 24 lutego 2022 r.) liczba migrantów z różnych państw świata w RP wydawała się stabilizować na stałym poziomie. Niemniej jednak w ostatniej dekadzie sytuacja migracyjna w Polsce uległa istotnej ewolucji. Z państwa tranzytowego i typowo emigracyjnego (na skutek migracji tymczasowych) Polska przeobraziła się w tzw. nowe państwo imigracji (stała się liderem wśród państw OECD pod względem przyjmowanych migrantów sezonowych oraz innych form pobytów krótkoczasowych – w 2018 roku było to już 1,1 miliona osób)¹. Taka sytuacja miała miejsce do 24 lutego 2022 r., czyli rozpoczęcia inwazji rosyjskiej na terytorium Ukrainy. W efekcie eskalacji konfliktu zbrojnego i rozpoczęcia działań wojennych Polska stała się państwem, które w tak krótkim czasie przyjęło jedną z największych liczb uchodźców na świecie. Szacuje się, że tylko w ciągu 31 pierwszych dni wojny Polska przyjęła prawie 2,3 miliona

1 K. Matuszczyk, *Rynek usług migracyjnych*, „Infos. Biuro Analiz Sejmowych” 2021, nr 2(283), s. 3.

dzieci, kobiet i mężczyzn zmuszonych do ucieczki z własnego państwa, podczas gdy w ciągu największego w ostatnim czasie kryzysu migracyjnego z lat 2014–2015 Europa przyjęła około 1,5 miliona uchodźców, w okresie 12 razy dłuższym². Dane te obrazują skalę różnych problemów i wyzwań, w tym konieczność dostosowania oferty informacyjnej, edukacyjnej i kulturalnej (związanej z czasem wolnym) do migrantów, także tej związanej bezpośrednio z działalnością bibliotek publicznych. W tym kontekście potrzebna jest przede wszystkim kompleksowa i szybka diagnoza oferty bibliotecznej dla migrantów w naszym kraju oraz zbadanie potrzeb tej bardzo licznej grupy dorosłych, młodzieży i dzieci. Celem artykułu jest przedstawienie propozycji metodologii badań diagnozujących i konfrontujących ofertę polskich bibliotek z potrzebami migrantów z Ukrainy.

Stan badań

W krajowej literaturze przedmiotu od dłuższego czasu obecny jest temat odnoszący się do integracji migrantów z różnych krajów przybywających do Polski³. W tym

2 Ruch Samorządowy Tak! Dla Polski, *31 dni wojny w Ukrainie. Raport na temat pilnych zmian w organizacji państwa polskiego*, [on-line:] https://um.warszawa.pl/documents/39703/26092088/RAPORT_31+dni+wojny+w+Ukrainie.pdf/9e6ab31b-0614-39f5-f29f-e3fd7a4bc0f2?t=1648652986551 – 16.09.2022.

3 Są to na przykład prace: J. Balicki, *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej: Humanizacja polityki imigracyjnej i azylowej*, Warszawa 2012; *Integracja cudzoziemców w Polsce: Wybrane aspekty*, red. M. Bieniecki, P. Kaźmierkiewicz, B. Smoter, Warszawa 2006; *Od gości do sąsiadów: Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu w edukacji, na rynku pracy i w opiece zdrowotnej: praca zbiorowa*, red. N. Bloch, E. M. Goździak, Poznań 2010; M. Bohosiewicz, I. Czerniejewska, T. Halik, J. Jurewicz, P. Kornacki, P. Kusyp, A. Marek, *Imigranci w mojej klasie*, Warszawa 2010; I. Czerniejewska, A. Kosowicz, A. Marek, *Uchodźca mój dobry sąsiad*, Kraków 2009; A. Chrzanowska, K. Gracz, A. Gutkowska, *Uchodźcy w Polsce: Kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*, Warszawa 2007; *Polska – Ukraina, Polacy – Ukraińcy: Spojrzenie przez granicę*, red. J. Fomina, Warszawa 2013; *Czy polska gospodarka potrzebuje cudzoziemców?*, red. I. Grabowska-Lusińska, A. Żylicz, Warszawa 2008; T. Halik, A. Kosowicz, A. Marek, *Imigranci w polskim społeczeństwie*, Warszawa 2009; Z. Hirsfeld, P. Kaczmarczyk, *Ekonomiczne i społeczne skutki migracji na poziomie mikrospołecznym: Wnioski z badania terenowego w gminie Perlejewo*, Warszawa 1999; Z. Kawczyńska-Butrym, M. Ogryzko-Wiewiórowska, M. Butrym, J. Adamko, *Wyjazdy Polaków – przyjazdy Ukraińców: Lokalne problemy migracyjne na Lubelszczyźnie = Departures of Poles – arrivals of Ukrainians: local migration problems in the Lublin Region*, Lublin 2012; *Migranci na polskim rynku pracy: Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, Warszawa 2007; M. Łukasiuk, *Obcy w mieście: Migracja do współczesnej Warszawy*, Warszawa 2007; *Bieg przez płotki: Bariery na drodze do integracji migrantów w Polsce*, red. A. Mikulska, H. Patzer, Warszawa 2012; *Migranci na polskim rynku pracy: Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, red. W. Klaus, Warszawa 2007; *Przystanek Polska: Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*, red. J. Segeš Frelak, W. Klaus, J. Wiśniewski, Warszawa 2007; *Stabe ogniwa: Wyzwania dla funkcjonowania systemu ochrony uchodźców w Polsce*, red. J. Segeš Frelak, W. Klaus, Warszawa 2011; A. Weinar, *Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców: 1990–2003*, Warszawa 2006.

kontekście pojawiają się również publikacje na temat działań bibliotecznych dla migrantów, oferowanych dla nich zbiorów i usług informacyjno-bibliotecznych⁴. Dostępne są również analizy dotyczące instytucji kultury i odnoszące się stricte do imigrantów z Ukrainy⁵. Należałoby jednak rozszerzyć to dotychczasowe zainteresowanie o kompleksowe badanie bibliotek publicznych i ich oferty skierowanej do osób przybywających do Polski z Ukrainy, zwłaszcza od 24 lutego 2022 w wyniku inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę (według danych Straży Granicznej do 7 czerwca 2022 roku granica ukraińsko-polska została przekroczona prawie 3,9 mln razy). Nie były bowiem prowadzone analizy integracji migrantów z Ukrainy w kontekście działalności polskich bibliotek publicznych po tym terminie. Warto jednak dodać, że choć ta data stanowi ważną cezurę, to już przed wojną Ukrainki i Ukraińcy, przybywający w celach zarobkowych, edukacyjnych i innych, stanowili największą, szacowaną na ponad 2 mln osób, grupę migrantów, a język ukraiński był drugim najczęściej używanym językiem w Polsce. Dlatego projektowane badanie powinno uwzględniać wszystkich imigrantów z Ukrainy, nie tylko uchodźców wojennych.

Proponujemy zatem posługiwać się terminem „migrant”, „migrantka”, który za organizacją UNHCR uznajemy za zdecydowanie szerszy niż „uchodźca”, „uchodźczyni” (obejmuje zarówno migrantów, uchodźców, jak i osoby z doświadczeniem migracji). Zdajemy sobie jednak sprawę z faktu, że na poziomie międzynarodowym nie ma

4 S. Baran, K. Bikowska, *Umiejdzynarodowienie biblioteki – badania satysfakcji studentów medycyny English Division Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2014, nr 2, s. 239–251, [on-line] <http://cybra.lodz.pl/dlibra/publication/16017/edition/12804> – 16.09.2022; M. Branka, D. Cieślukowska, *Wielokulturowa biblioteka*, Warszawa 2014; A. Chalińska, E. Rybka, *Studenci zagraniczni widziani oczami studentów i bibliotekarzy Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego – próba odnalezienia recepty na pozytywną zmianę*, [on-line:] <http://cybra.lodz.pl/dlibra/publication/17474/edition/14541> – 16.09.2022; A. Janus, *Obcokrajowcy – nowi użytkownicy Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu*, „Biuletyn EBIB” 2019, 184(1), s. 1–11; A. Krzyżelewska-Kowalewska, A. Milewska, *Need my help?: Studenci English Division w bibliotekach polskich uczelni medycznych: badania wielośrodkowe*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2015, R. 8(2), s. 11–39; B. Mrozowska, *Trzeba zasiać ziarenko, czyli o wielokulturowych działaniach bibliotek*, „Biuletyn EBIB” 2014, nr 5(150), s. 1–7; M. Smyczek, *Cudzoziemcy w polskich bibliotekach*, „Nowa Biblioteka” 2019, nr 4, s. 75–90; A. Trojanowska, *Bariery informacyjne obcokrajowców w dostępie do informacji naukowej na przykładzie Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2014, t. 7, nr 2, s. 252–268; Z. Wiorogórska, *Oczekiwania zagranicznych studentów względem polskich bibliotek. Na przykładzie studentów z Wietnamu*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, nr 17, s. 394–402.

5 A. Jawor, U. Markowska-Manista, M. J. Pietrusińska, *Bariery w korzystaniu z oferty warszawskich instytucji kultury przez młodych imigrantów z Ukrainy. Diagnoza przyczyny – rekomendacje. Raport dla Biura Kultury Urzędu m.st. Warszawy*. Uniwersytet Warszawski 2019, [on-line:] <https://cyfrowabiblioteka.um.warszawa.pl/files/original/79892f19b79fb1bb9184c7a107073823.pdf> – 16.09.2022; J. Mucha, *Rola instytucji kultury w procesie integracji polskiej i ukraińskiej społeczności. Raport z badań pilotażowych w Krakowie*. Kraków 2020, [on-line:] <https://mik.krakow.pl/wp-content/uploads/Janusz-Mucha-Rola-instytucji-kultury-w-procesie-integracji-polskiej-i-ukraińskiej-społeczności-MIK.pdf> – 16.09.2022.

jednolitej definicji pojęcia „migrant”. Niemniej rozumiemy, że sama migracja jest związana z procesem dobrowolnym (np. przekroczenie granic danego państwa w celach ekonomicznych, choć niekiedy może mieć podłoże polityczne jak w przypadku aneksji Krymu), podczas gdy uchodźcy przebywają poza swoim krajem z powodu obawy przed prześladowaniem, z powodu konfliktu (np. zbrojnego), przemocy lub innych okoliczności zakłócających porządek publiczny⁶. Bierzemy więc pod uwagę zarówno dobrowolne, jak i przymusowe przebywanie Ukrainek i Ukraińców w Polsce, umownie określając ich jedną nazwą kategorialną „migrant/-ka”.

Perspektywa badań

Zasadniczym celem badania jest konfrontacja oferty polskich bibliotek publicznych z realnymi potrzebami migrantów z Ukrainy w tym obszarze. Należałoby zarazem wskazać realne i potencjalne sposoby bibliotecznego wspierania migrantów oraz rolę bibliotek w integracji uchodźców i migrantów z lokalną społecznością, w której przebywają. Niezwykle istotna jest identyfikacja wyzwań i sformułowanie rekomendacji do wdrożenia dla tych instytucji w kontekście dostosowywania swoich usług do potrzeb tak ogromnej grupy osób. Do tego niezbędne jest również zbadanie sposobów korzystania przez migrantów ukraińskich z usług i zbiorów polskich bibliotek publicznych oraz określenie ewentualnych oczekiwań tych osób. W końcu warto uchwycić dynamikę zmian związanych z oferowaniem migrantom dostępu do zbiorów i usług bibliotecznych. Realizacji wcześniej wskazanych zadań mogłyby służyć następujące szczegółowe cele badawcze:

- Koncepcyjne dopracowanie rozumienia i stosowania aparatury pojęciowej związanej z podstawowymi wymiarami analizy.
- Analiza oferty polskich bibliotek publicznych dla migrantów z Ukrainy (w bibliotekach w różnych rejonach Polski, w tym miastach wielokulturowych), z uwzględnieniem perspektywy migrantów.
- Diagnoza korzystania przez migrantów z usług i zbiorów polskich bibliotek publicznych.
- Ustalenie wyzwań i barier uniemożliwiających lub utrudniających migrantom korzystanie z usług i zbiorów bibliotek publicznych.
- Analiza aktywności migrantów jako prosumentów i ich rola w działalności bibliotek publicznych (analiza obecności migrantów w tworzeniu usług i zbiorów bibliotek publicznych).
- Rola mediów cyfrowych (w tym bibliotek cyfrowych, mediów społecznościowych) w działaniach bibliotek na rzecz integracji migrantów z Ukrainy w Polsce.

Według stanu na koniec 2020 r. w Polsce funkcjonowały 7782 biblioteki publiczne, w tym 5169 filii bibliotecznych. Biblioteki publiczne prowadziły 873 oddziały dla

⁶ *Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens*, [on-line:], <https://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczmy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html> – 16.09.2022.

dzieci i młodzieży oraz 867 punktów bibliotecznych⁷. Warto zauważyć, że w Polsce w każdej gminie i powiecie powinna być przynajmniej jedna instytucja tego typu. Współczesne biblioteki publiczne coraz częściej odgrywają bowiem istotną rolę jako instytucje podejmujące działania na rzecz tolerancji i integracji, w szerokim tego słowa znaczeniu, także w ramach integracji migrantów ze społecznościami lokalnymi. Biblioteki te wspierają pracę szkół i bibliotek szkolnych, organizują różne przedsięwzięcia edukacyjne i kulturalne, rozbudzają potencjał twórczy członków lokalnych społeczności. Co istotne, przestrzeń informacyjna bibliotek jest obecnie generowana w ramach kooperacji między różnymi typami bibliotek oraz współpracy z innymi jednostkami informacji i kultury. Przestrzeń ta jest dzisiaj także organizowana poza rzeczywistą i tradycyjną przestrzenią biblioteczną jako przestrzeń cyfrowa czy wirtualna⁸. W ostatnich dwudziestu latach postęp odnoszący się do rozwoju technologii informacyjnych spowodował gwałtowną rewolucję w nauce, kulturze i edukacji. Rewolucję, która dotyczy nie tylko komunikacji z użytkownikami, ale także współpracy z nimi. Rozwój World Wide Web, narzędzi powiązanych z mobilnością urzędów czy oprogramowania powoduje zmiany w obszarze dostępu do informacji i wiedzy. Także w kontekście działalności bibliotek publicznych, których rola podlega istotnym zmianom. Dzisiejsza biblioteka publiczna coraz częściej jest charakteryzowana z perspektywy nowoczesnego centrum informacyjnego, będącego w swej istocie miejscem kreatywności, innowacyjności i współpracy z użytkownikami. To właśnie kooperacja oraz interaktywność zasobów bibliotecznych, udostępnianych w ramach podejmowanych działań, stają się coraz częściej znaczącymi elementami rozwoju tych instytucji⁹. Badanie powinno więc uwzględnić to, w jaki sposób powyższe aspekty mogą wpływać bądź wpływają na integrację migrantów z lokalną społecznością, a szerzej z polskim społeczeństwem.

Należałoby uchwycić codzienność działania instytucji, których podstawowymi celami są rozwijanie i zaspokajanie potrzeb czytelniczych, edukacyjnych i informacyjnych osób korzystających z bibliotek, upowszechnianie wiedzy i nauki, rozwój kultury, przede wszystkim czytelniczej, i wypełnianie czasu wolnego odbiorców. To istotny aspekt także w odniesieniu do osób, które z różnych względów przybywają do Polski i pozostają w niej przez pewien czas lub decydują się zamieszkać tu na stałe. Niezwykle ważne jest przy tym, aby badanie było przeprowadzone z uwzględnieniem perspektywy i głosów samych migrantów, co stanowi bezpośrednio nawiązanie do kluczowej dla całej humanistyki koncepcji „współczynnika humanistycznego” Floriana Znanieckiego¹⁰ i dekolonizuje dotychczasowe podejścia nieuwzględniające włączania

7 GUS. *Biblioteki publiczne w 2020 roku*, [on-line:] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/biblioteki-publiczne-w-2020-roku,14,5.html> – 16.09.2022.

8 A. Tokarska, *Biblioteka w przestrzeni informacyjnej*, [w:] *Bibliotekarstwo*, red. A. Tokarska, Warszawa 2013, s. 23.

9 G. Gmiterek, *Biblioteka w środowisku społecznościowego internetu i interaktywnych technologii (w 2017 r.)*, [w:] *Biblioteki i archiwa na jednolitym rynku cyfrowym*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, K. Kakareko, J. Sobczak, Poznań 2018, s. 27–44.

10 F. Znaniecki, *Wstęp do socjologii*, Warszawa 1988, s. 25.

głosów tak istotnych grup mniejszościowych, jakimi są migranci. Tego typu włączające podejście do badań jest w polskiej nauce, zajmującej się działalnością bibliotek publicznych i ich ofertą dla migrantów, nadal czymś nowatorskim. Jednocześnie jest niezbędne, aby uzyskać szeroki, głęboki i wieloaspektowy obraz oferty usług informacyjno-bibliotecznych, prezentowanej przez instytucje biblioteczne migrantom („wspólnie dla rozwoju oferty bibliotek”), a także uwidocznić aspekty uczestnictwa w kulturze polskiej z ich perspektywy.

Analizie należałoby poddać ofertę instytucji, których działalność uwidacznia się zarówno w małych, wiejskich gminach i miejscowościach, jak też w dużych miastach i w ich dzielnicach. Poza tym, jako że problematyka badawcza jest związana z ważnymi aspektami dotyczącymi z jednej strony diagnozy uczestnictwa migrantów w polskiej kulturze i sferze publicznej, z drugiej natomiast z przystosowaniem (i aktualnością) oferty bibliotek publicznych do potrzeb tych osób, wymaga zastosowania transdyscyplinarnego podejścia badawczego, przy wykorzystaniu zarówno metod jakościowych i ilościowych, metod analizy danych zastanych, jak i badań terenowych. Tylko taki sposób prowadzenia badań umożliwi uzyskanie wieloaspektowego obrazu badanych zjawisk i procesów.

Zdajemy sobie sprawę, że rozmieszczenie oraz liczba migrantów może w najbliższych miesiącach ulegać zmianie, niemniej przypuszczamy, że liczba migrantów z Ukrainy w przyszłości (także po zakończeniu działań wojennych) nadal będzie stosunkowo duża. Za minimalne ryzyko uważamy natomiast potencjalny brak zainteresowania projektem ze strony grup docelowych. Stoimy na stanowisku, że usługi biblioteczne, w tym zbiory w języku ukraińskim, stanowią istotny, choć nie w pełni doceniany, faktor codziennego funkcjonowania migrantów z Ukrainy w Polsce.

Przed podjęciem prac badawczych związanych z powyższym obszarem nieodzowne staje się sformułowanie kluczowych pytań badawczych. Mogą to być na przykład pytania: Jaka jest oferta biblioteczna dla migrantów z Ukrainy? Jakie są proponowane przez biblioteki usługi informacyjno-biblioteczne dla tych osób? Jakie czynniki decydują o tym, że migranci korzystają z oferty bibliotek publicznych? Jakie są oczekiwania migrantów wobec bibliotek? Jakie występują ewentualne bariery i wyzwania uniemożliwiające lub utrudniające migrantom korzystanie z usług i zbiorów bibliotek publicznych? Jaką rolę migranci odgrywają w kreowaniu oferty bibliotecznej? Jaka jest rola mediów cyfrowych (w tym mediów społecznościowych i bibliotek cyfrowych) w działaniach bibliotecznych prowadzonych na rzecz migrantów z Ukrainy?

Zadania badawcze należałoby podzielić na trzy etapy. Etap pierwszy byłby poświęcony na kwerendę i wypracowanie narzędzi badawczych (w konsultacji z migrantami z Ukrainy), przygotowanie ankiety dla pracowników bibliotek i dla migrantów z Ukrainy, scenariusza wywiadu częściowo ustrukturyzowanego (przeprowadzonego z dyrektorami wybranych gminnych, powiatowych, miejskich i wojewódzkich bibliotek publicznych), scenariusza wykorzystanego w ramach badań partycypacyjnych (który zostanie przygotowany wspólnie z migrantami, tzw. kluczowymi ekspertami). Etap drugi to właściwe badania przeprowadzone w bibliotekach (ankietyzacja, przeprowadzenie wywiadów, badania ilościowe związane z zasobem bibliotecznym oraz

mediami społecznościowymi, badania w podejściu partycypacyjnym). Etap trzeci to opracowanie wyników badań oraz przygotowanie raportu.

Metodologia

Jak już wspominaliśmy, badanie różnych aspektów działalności bibliotek i ich oferty dla migrantów oraz potrzeb i oczekiwań migrantów w tym zakresie wymaga transdyscyplinarnego podejścia i zastosowania złożonych (łączy) metod badawczych. Niezbędne jest zatem zastosowanie triangulacji metodologicznej, a więc połączenia zróżnicowanych technik badawczych. W trakcie prac badawczych powinny być wykorzystane zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe, w tym badania statystyczne, ankietyzacja przeprowadzona w poszczególnych bibliotekach publicznych, wywiady częściowo ustrukturyzowane oraz narracyjne w podejściu partycypacyjnym. Uwzględnienie technik z obszaru metod ilościowych i jakościowych badań społecznych umożliwi uzyskanie wieloaspektowego obrazu badanego zjawiska.

W ramach badań ilościowych należałoby określić i porównać wielkość zbiorów i oferowanych usług bibliotecznych dla migrantów z Ukrainy. Warto również poddać analizie fanpage'e biblioteczne w mediach społecznościowych. Można to chociażby zrobić za pomocą narzędzia sieciowego Fanpage Karma. Ułatwia ono sprawdzenie aktywności bibliotekarzy, podejmowanych w kontekście wsparcia migrantów w odnalezieniu się w ofercie biblioteki. Interesujący wydaje się w tym przypadku także ewentualny stopień interakcji pracowników bibliotek z migrantami, tzn. liczba reakcji na poszczególne posty dotyczące zbiorów i usług bibliotecznych oferowanych tym osobom.

Do tej pory nie były prowadzone badania dotyczące polskich bibliotek publicznych i ich aktywności w mediach społecznościowych, które byłyby bezpośrednio skierowane do migrantów z Ukrainy. Serwisy społecznościowe, takie jak Facebook, Instagram i YouTube, są dziś nieodłącznym elementem życia społecznego¹¹. Nie dziwi więc, że biblioteki coraz częściej decydują się na prowadzenie swoich fanpage'ów w serwisach tego typu¹². Media społecznościowe są określane w literaturze jako platforma komunikacyjna dla wszystkich typów bibliotek na całym świecie¹³. Zresztą

11 H. Howard, S. Huber, L. Carter, E. Moore, *Academic Libraries on Social Media: Finding the Students and the Information They Want*, 2018, nr 37(1), s. 8–18.

12 G. Gmiterek, *Polish University libraries social networking services during the Covid-19 pandemic spring term lockdown*, "The Journal of Academic Librarianship" 2021, nr 47(3), [on-line:] <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0099133321000227> – 16.09.2022; G. Gmiterek, *Wykorzystanie serwisu Facebook przez polskie biblioteki uniwersyteckie w czasie ich zamknięcia spowodowanego pandemią Covid-19. Analiza porównawcza udostępnianych postów*, „Przegląd Biblioteczny” 2021, nr 1, s. 45.

13 A. Kaminska, A. Książczak-Gronowska, Z. Wiorogórska, *The Use of Information and Communication Technologies in Academic Libraries in a Crisis Situation. Experiences of the University of Warsaw Library*, „Zagadnienia Informatyki – Studia Informacyjne” 2020, nr 58(2A), s. 53.

wykorzystanie serwisów społecznościowych w bibliotekach publicznych stwarza szansę na efektywne promowanie usług bibliotecznych i natychmiastową odpowiedź na potrzeby informacyjne użytkowników¹⁴. Trudno jest więc pominąć w badaniach także ten aspekt.

We wszystkich bibliotekach publicznych (również w filiach) wśród bibliotekarzy należałoby przeprowadzić badanie ankietowe (na przykład za pomocą usługi sieciowej Google Formularze). Badanie powinno zobrazować skalę dostępności zbiorów i usług informacyjnych, skierowanych do migrantów z Ukrainy w taki sposób, aby pokazać stan oferty bibliotek w różnych częściach Polski, nie tylko tam, gdzie migrantów jest najwięcej. W celu zebrania bardziej precyzyjnych danych badawczych należy przeprowadzić częściowo ustrukturyzowane wywiady z dyrektorami wybranych bibliotek. Biblioteki można wyselekcjonować na podstawie liczby nadanych migrantom numerów PESEL w poszczególnych powiatach na terenie Polski. Źródłem tych informacji jest portal z otwartymi danymi: dane.gov.pl. By uchwycić jak najszersze spektrum badanego problemu, warto dobierać próbę w sposób celowy, zapewniając jej maksymalną zmienność i różnorodność¹⁵. Nawiązując do wskazówek metodologicznych zaproponowanych przez Barney'a G. Glasera i Anselma L. Straussa, można przyjąć, że kryterium decydującym o zakończeniu doboru próby jest teoretyczne nasycenie, które osiąga się przez równoległe zbieranie i analizę danych. Procedura teoretycznego nasycenia rozstrzyga o zakończeniu zbierania danych, wówczas gdy wyłonione kategorie zostaną nasycone, tzn. nie pojawiają się już nowe dane i następuje powtarzalność przykładów¹⁶. Atutem proponowanej metodologii jest zastosowanie, oprócz wyżej zarysowanej, perspektywy „etycznej” (w rozumieniu antropologicznym), również tzw. perspektywy emicznej. Jak definiuje oba pojęcia Marvin Harris: „Twierdzenia etyczne zależą od rozróżnień zjawisk uznawanych za właściwe przez społeczność naukową – obserwatorów. [...] Twierdzenia emiczne odnoszą się do systemów logiczno-empirycznych, w których podział zjawisk lub „rzeczy” jest budowany poprzez kontrasty i rozróżnienia ważne, znaczące, rzeczywiste, dokładne lub w inny sposób postrzegane jako właściwe przez samych aktorów”¹⁷. Oddanie głosu samym migrantom jako potencjalnym użytkownikom bibliotek, uwzględnienie ich perspektywy, zbadanie ich potrzeb, oczekiwań, opinii i preferencji jest niezwykle istotne. Najrzetelniej można to wykonać, stosując metodologię i procedury wypracowane na gruncie tzw. badań w podejściach partycypacyjnych¹⁸. Ten rodzaj badań

14 G. Gmiterek, *Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu. Biblioteka 2.0*, Warszawa 2012, s. 68.

15 M. Q. Patton, *Qualitative evaluation and research methods*, Newbury Park 1990.

16 B. G. Glaser, A. L. Strauss, M. Gorzko, *Odkrywanie teorii ugruntowanej: Strategie badania jakościowego*, Kraków 2009; K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych: Teoria ugruntowana*, Warszawa 2000.

17 M. Harris, *The rise of anthropological theory: A history of theories of culture*, Walnut Creek 2001, s. 575, 570.

18 F. Bennett, M. Roberts, *From input to influence: Participatory approaches to research and inquiry into poverty*, York 2004; O. Barreteau, P. W. G. Bots, K. A. Daniell, *A Framework for Clarifying Participation in Participatory Research to Prevent its Rejection for the Wrong Reasons*,

w obszarze krajowej nauki jest wciąż nowy, rzadko stosowany. Tymczasem umożliwia dotarcie do pokładów wiedzy niedostępnych przy zastosowaniu tradycyjnych technik badawczych. Badania partycypacyjne, w odróżnieniu od klasycznych ankiet, wywiadów i obserwacji, pozwalają bardzo konkretnie, krok po kroku, przyjrzeć się ofercie instytucji, wsłuchując się równolegle w potrzeby i oczekiwania jej odbiorców (również tych przynależących do mniejszości – migrantów). W trakcie badania można więc sprawdzić m.in.: czy bibliotekarze są przygotowani (językowo, międzykulturowo itd.) do kontaktu z obcokrajowcami; które biblioteki oferują usługi promowane plakatami, ulotkami itp. (czy i do jakiego stopnia budzą one zainteresowanie migrantów); jakie usługi są promowane przez biblioteki w mediach społecznościowych; czy migranci wiedzą, do jakich zasobów mogą mieć dostęp w bibliotekach (np. do bazy czasopism po angielsku bądź w innych językach).

Walorami takiego podejścia są:

- 1) wieloaspektowość (badamy równolegle jakość i dostępność usług bibliotecznych dla migrantów, jak i ich świadomość odnośnie do przeznaczonej dla nich oferty oraz ewentualne bariery w korzystaniu z niej);
- 2) trafność dzięki „przyległości” podmiotu i przedmiotu badania, czyli dzięki temu, że doświadczenia i obserwacje badanych (migrantów), jak i dzielenie się nimi z badaczami, odbywają się w czasie rzeczywistym, są na bieżąco rejestrowane, bez filtrów w postaci pamięci i czasu, jak to ma miejsce w przypadku tradycyjnych technik badawczych;
- 3) emiczny charakter sprawia, że badanie odpowiada autentycznym potrzebom, odczuwanym przez samych zainteresowanych, i oddolnie sformułowanym przez nich samych ewentualnym oczekiwaniom (nie tyle badacz wymyśla scenariusz wywiadu, a tym samym narzuca badanym narrację, ile wspólnie w toku badania ustalana jest ranga i znaczenie poszczególnych zjawisk i wartości).

Badanych można dobierać metodą kuli śnieżnej i – tak samo jak w przypadku wywiadów – z uwzględnieniem maksymalnej zmienności i różnorodności próby, tzn. rozproszenia terytorialnego, czasu przebywania w Polsce, różnic w statusie, wieku, płci. Trzeba uwzględnić konieczność posługiwania się podczas badania językami polskim, ukraińskim, rosyjskim i angielskim w zależności od preferencji badanych. Stosownymi technikami badawczymi w tej części badania są: wywiad narracyjny połączony z typowymi dla badań terenowych obserwacjami uczestniczącymi oraz dokumentacją sytuacji komunikacyjnej w postaci fotografii miejsca i przestrzeni. Wywiady narracyjne z migrantami stanowią kontrnarrację wobec tych udzielanych przez dyrektorów poszczególnych bibliotek. Kontrnarracja migranta/migrantki to cenne narzędzie pozwalające usłyszeć głosy, które mogą nie być słyszane w dominujących narracjach społeczeństwa przyjmującego¹⁹. Z kolei zdjęcia kontekstu sytuacji komunikacyjnej oraz innych artefaktów wizualnych pochodzących z danej biblioteki

“Ecology and Society” 2010, 15(2), [on-line:] <https://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid:5fcfd9fd-bac0-4b04-873b-93f1299c8caa/datastream/OBJ/download> – 16.09.2022.

19 L. Roy, K. Roxas, *Whose deficit is this anyhow? Exploring counter-stories of Somali Bantu refugees' experiences in „doing school”*, “Harvard Educational Review” 2011, nr 81(3).

są nie tylko źródłem danych same w sobie, ale przede wszystkim stanowią narzędzie pomocnicze wykorzystywane podczas wywiadu. Ich funkcja polega na przywołaniu kontekstu, informacji i emocji, z którymi badany konfrontował się, korzystając z biblioteki, aby podzielić się własną perspektywą, i jest cennym uzupełnieniem poczynionej wcześniej obserwacji uczestniczącej. Ta wciąż rzadko stosowana w praktyce badawczej technika wywiadu na podstawie zdjęć na gruncie antropologicznym została z powodzeniem wykorzystana w badaniach terenowych prowadzonych przez Yannicka Geffroy'a oraz Paolo Chiozzi²⁰. Aby jeszcze bardziej zwiększyć trafność badań, analizy należałoby poddać trzem rodzajom walidacji: walidacji przez uczestnika (opinia badanych), walidacji środowiskowej (opinia innych badaczy), walidacji przez odbiorców (opinia osób spoza środowiska akademickiego)²¹.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę złożoność obszaru badawczego związanego z działalnością polskich bibliotek publicznych i ich ofertą dla migrantów z Ukrainy, należy zaznaczyć, że obszar ten nie poddaje się łatwo badaniom. Duży napływ ludności ukraińskiej do Polski po 24 lutego 2022 r. spowodował, że również oferta edukacyjna i kulturalna bibliotek powinna być dostosowana do oczekiwań tych osób. Niezbędna jest więc kompleksowa diagnoza potrzeb migrantów, ale także możliwości bibliotek, których oferta i usługi coraz częściej są konfrontowane z koniecznością wspierania integracji migrantów i lokalnych społeczności. Powyższa propozycja metodologii ma na celu wskazanie jednej z dróg prowadzenia analiz w ramach transdyscyplinarnych badań. Nie mamy wątpliwości, że połączenie w tym celu różnych metod badawczych może zarówno przynieść zdecydowany efekt w diagnozowaniu potrzeb Ukraińców, jak też pomóc w konfrontacji oferty bibliotek publicznych z realnymi potrzebami migrantów, identyfikacji wyzwań ze wskazaniem rekomendacji dla tych instytucji, związanych z potencjalnym dostosowaniem ich usług do oczekiwań znacznej liczby użytkowników z Ukrainy.

Bibliografia

- Balicki J., *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej: Humanizacja polityki imigracyjnej i azylowej*, Warszawa 2012.
- Banks M., *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Warszawa 2009.
- Baran S., Bikowska K., *Umieędzynarodowienie biblioteki – badania satysfakcji studentów medycyny English Division Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2014, nr 2, s. 239–251, [on-line:] <http://cybra.lodz.pl/dlibra/publication/16017/edition/12804> – 16.09.2022;

20 M. Banks, *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Warszawa 2009.

21 S. Kvale, A. Dziuban, *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa 2011.

[330] Grzegorz Gmiterek, Anna Jawor, Urszula Markowska-Manista, Jadwiga Woźniak-Kasperek

Barreteau O., Bots P. W. G., Daniell K. A., *A Framework for Clarifying Participation in Participatory Research to Prevent its Rejection for the Wrong Reasons*, "Ecology and Society" 2010, 15(2), [on-line:] <https://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid:5fcfd9fd-bac0-4b04-873b-93f1299c8caa/datastream/OBJ/download> – 16.09.2022.

Bennett F., Roberts M., *From input to influence: Participatory approaches to research and inquiry into poverty*, York 2004.

Bieg przez płotki: Bariery na drodze do integracji migrantów w Polsce, red. A. Mikulska, H. Patzer, Warszawa 2012.

Bohosiewicz M., Czerniejewska I., Halik T., Jurewicz J., Kornacki P., Kuspys P., Marek A., *Imigranci w mojej klasie*, Warszawa 2010.

Branka M., Cieślukowska D., *Wielokulturowa biblioteka*, Warszawa 2014.

Chalińska A., Rybka E., *Studenci zagraniczni widziani oczami studentów i bibliotekarzy Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego – próba odnalezienia recepty na pozytywną zmianę*, [on-line:] <http://cybra.lodz.pl/dlibra/publication/17474/edition/14541> – 16.09.2022.

Chrzanowska A., Grac K., Gutkowska A., *Uchodźcy w Polsce: Kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*, Warszawa 2007.

Czerniejewska I., Kosowicz A., Marek A., *Uchodźca mój dobry sąsiad*, Kraków 2009.

Glaser B. G., Strauss A. L., Gorzko M., *Odkrywanie teorii ugruntowanej: Strategie badania jakościowego*, Kraków 2009.

Gmiterek G. *Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: Biblioteka 2.0*, Warszawa 2012.

Gmiterek G., *Biblioteka w środowisku społecznościowego internetu i interaktywnych technologii (w 2017 r.)*, [w:] *Biblioteki i archiwa na jednolitym rynku cyfrowym*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, K. Kakareko, J. Sobczak, Poznań 2018, s. 27–44.

Gmiterek G., *Polish University libraries social networking services during the Covid-19 pandemic spring term lockdown*, "The Journal of Academic Librarianship" 2021, nr 47(3), [on-line:] <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0099133321000227> – 16.09.2022.

Gmiterek G., *Wykorzystanie serwisu Facebook przez polskie biblioteki uniwersyteckie w czasie ich zamknięcia spowodowanego pandemią Covid-19. Analiza porównawcza udostępnianych postów*, „Przegląd Biblioteczny” 2021, nr 1, s. 41–61.

Czy polska gospodarka potrzebuje cudzoziemców?, red. I. Grabowska-Lusińska, A. Żylicz, Warszawa 2008.

GUS. Biblioteki publiczne w 2020 roku, [on-line:] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/biblioteki-publiczne-w-2020-roku,14,5.html> – 16.09.2022.

Halik T., Kosowicz A., Marek A., *Imigranci w polskim społeczeństwie. Imigranci w polskim społeczeństwie*, Warszawa 2009.

Harris M., *The rise of anthropological theory: A history of theories of culture*, Walnut Creek 2001.

Hirszfeld Z., Kaczmarczyk P., *Ekonomiczne i społeczne skutki migracji na poziomie mikrospołecznym: Wnioski z badania terenowego w gminie Perlejewo*, Warszawa 1999.

- Howard H., Huber S., Carter L., Moore E., *Academic Libraries on Social Media: Finding the Students and the Information They Want*, "Information Technology and Libraries" 2018, nr 37(1), s. 8–18.
- Imigranci w polskim dyskursie publicznym: Z warsztatów badawczych Zakładu Migracji i Stosunków Etnicznych*, red. G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki, Warszawa 2014.
- Integracja cudzoziemców w Polsce: Wybrane aspekty*, red. M. Bieniecki, P. Kaźmierkiewicz, B. Smoter, Warszawa 2006.
- Janus A., *Obcokrajowcy – nowi użytkownicy Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu*, „Biuletyn EBIB” 2019, 184(1), s. 1–11.
- Jawor A., Markowska-Manista U., Pietrusińska M. J., *Bariery w korzystaniu z oferty warszawskich instytucji kultury przez młodych imigrantów z Ukrainy. Diagnoza przyczyny – rekomendacje. Raport dla Biura Kultury Urzędu m.st. Warszawy*, Uniwersytet Warszawski 2019, [on-line:] <https://cyfrowabiblioteka.um.warszawa.pl/files/original/79892f19b79fb1bb9184c7a107073823.pdf> – 16.09.2022.
- Kaminska A., Książczak-Gronowska A., Wiorogórska Z., *The Use of Information and Communication Technologies in Academic Libraries in a Crisis Situation. Experiences of the University of Warsaw Library*, „Zagadnienia Informatyki – Studia Informacyjne” 2020, nr 58 (2A), s. 44–60.
- Kawczyńska-Butrym Z., Ogryzko-Wiewiórowska M., Butrym M., Adamko J., *Wyjazdy Polaków – przyjazdy Ukraińców: Lokalne problemy migracyjne na Lubelszczyźnie = Departures of Poles – arrivals of Ukrainians: local migration problems in the Lublin Region*, Lublin 2012.
- Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych: Teoria ugruntowana*, Warszawa 2000.
- Krzyżelewska-Kowalewska A., Milewska A., *Need my help?: Studenci English Division w bibliotekach polskich uczelni medycznych: badania wielośrodkowe*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2015, R. 8(2), s. 11–39.
- Kvale S., Dziuban A., *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa 2011.
- Łukasiuk M., *Obcy w mieście: Migracja do współczesnej Warszawy*, Warszawa 2007.
- Matuszczyk K., *Rynek usług migracyjnych*, „Infos. Biuro Analiz Sejmowych” 2021, nr 2(283), s. 1–4.
- Migranci na polskim rynku pracy: Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, red. W. Klaus, Warszawa 2007.
- Mrozowska B., *Trzeba zasiać ziarenko, czyli o wielokulturowych działaniach bibliotek*, „Biuletyn EBIB” 2014, nr 5(150), s. 1–7.
- Mucha J., *Rola instytucji kultury w procesie integracji polskiej i ukraińskiej społeczności. Raport z badań pilotażowych w Krakowie*, Kraków 2020, [on-line:] <https://mik.krakow.pl/wp-content/uploads/Janusz-Mucha-Rola-instytucji-kultury-w-procesie-integracji-polskiej-i-ukraińskiej-społeczności-MIK.pdf> – 16.09.2022.
- Od gości do sąsiadów: Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu w edukacji, na rynku pracy i w opiece zdrowotnej: praca zbiorowa*, red. N. Bloch, E. M. Goździak, Poznań 2010.
- Patton M. Q., *Qualitative evaluation and research methods*, Newbury Park 1990.

- [332] Grzegorz Gmiterek, Anna Jawor, Urszula Markowska-Manista, Jadwiga Woźniak-Kasperek *Polska – Ukraina, Polacy – Ukraińcy: Spojrzenie przez granicę*, red. J. Fomina, Warszawa 2013.
- Przystanek Polska: Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*, red. J. Segeš Frelak, W. Klaus, J. Wiśniewski, Warszawa 2007.
- Ruch Samorządowy Tak! Dla Polski, *31 dni wojny w Ukrainie. Raport na temat pilnych zmian w organizacji państwa polskiego*, [on-line:] https://um.warszawa.pl/documents/39703/26092088/RAPORT_31+dni+wojny+w+Ukrainie.pdf/9e6ab31b-0614-39f5-f29f-e3fd7a4bc0f2?t=1648652986551 – 16.09.2022.
- Roy L., Roxas K., *Whose deficit is this anyhow? Exploring counter-stories of Somali Bantu refugees' experiences in "doing school"*, "Harvard Educational Review" 2011, 81(3), s. 521–542.
- Słabe ogniwa: Wyzwania dla funkcjonowania systemu ochrony uchodźców w Polsce*, red. J. Segeš Frelak, W. Klaus. Warszawa 2011.
- Smyczek M., *Cudzoziemcy w polskich bibliotekach*, „Nowa Biblioteka” 2019, nr 4, s. 75–90.
- Taterczyńska M., Rogowska, E. Klimko R., *Otwarcie na wielokulturowość studenci obcojęzyczni w Bibliotece Głównej Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2012, R. 5, nr 1, 362–373.
- Tokarska A., *Biblioteka w przestrzeni informacyjnej*, [w:] *Bibliotekarstwo*, red. A. Tokarska, Warszawa 2013, s. 22–32.
- Trojanowska A., *Bariery informacyjne obcokrajowców w dostępie do informacji naukowej na przykładzie Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2014, t. 7, nr 2, s. 252–268.
- Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens*, [on-line:] <https://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczymy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html> – 22.09.2022.
- Weinar A., *Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców: 1990–2003*, Warszawa 2006.
- Wiorogórska Z., *Oczekiwania zagranicznych studentów względem polskich bibliotek. Na przykładzie studentów z Wietnamu*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, nr 17, s. 394–402.
- Znaniecki F., *Wstęp do socjologii*. Warszawa 1988.

Polish Public Libraries Facing the Challenges of Migrants from Ukraine: A Proposal for Research Methodology

Abstract

The migration of Ukrainians to Poland intensified after Russia's invasion of Ukraine. The significant rise in migrants has prompted the question of how public libraries can or should to serve their needs for cultural, informational, and educational offerings. The purpose of this article is to propose research methodology that diagnoses and confronts how Polish libraries have managed and will continue to manage the needs of migrants from Ukraine.

The specificity of this multifaceted issue will require a transdisciplinary research approach and a compilation of various research methods and techniques (both classical and those in a participatory approach).

The analysis of the literature on the subject shows that this research area has not been sufficiently explored to date. Significant gaps in this area are apparent. The research methodology proposed in this article can become an important element in learning about the needs of migrants from Ukraine and how Polish public libraries are adapting their activities to meet the needs and expectations of these library visitors.

Due to the large influx of migrants from Ukraine, the existing activities of Polish public libraries need to be revised, transformed, and expanded; therefore, a comprehensive diagnosis of the needs of migrants and the capabilities of the libraries is necessary. This proposed research project fulfills this requirement. Furthermore, due to the unique transdisciplinary nature of this proposal, previous approaches to library research will also be addressed.

Keywords: Polish public libraries, migration from Ukraine, migration, methodology of research.